

AZƏRBAYCAN MALDARLIĞINDA VACIB MƏRHƏLƏ HİBRİDLƏŞMƏDİR

Suliddin ABBASOV, AKTA-nın dosenti

Dünyada inkişaf etmiş ölkələrin maldarlığının tarazlıq balansına və populyasiyaların genetik strukturuna nəzər yetirsək onların dəyişkən korelyativ əlaqədarlığa bağlılığı aydın olar.

Xüsusən qeyd etmək lazımdır ki, ilk növbədə həmin dövlətlər yaratdığı cins qrup və tipi mühitə dözümlü olması və düşdüylü əraziyə tez uyğunlaşma prinsiplərini əsas tuturlar. Məlum olduğu kimi, əhalinin əsas ərzaq məhsulları olan ət, süd, yumurta gündü- gündən artır. Bu işə əhali artımı ilə yanaşı ekoloji dəyişkənliyin baş verməsi əlamətləri arasında asılılıq vardır. Yəni, əhalisi sıx olan yerlərdə, məsələn, Bakıda, Gəncədə, bu ərazilərdə yüksək süd verən naxırlar yaratmaq çətinləşir. İlk növbədə, əgər yüksək məhsullar Holştin friz və Holland malları gətirilsə belə, respublika əhalisinin il ərzində (8000×305) südə olan tələbatı ödənilməyəcək. Çünki həmin heyvanların yüksək süd vermə qabiliyyətinin fizioloji tənzimlənməsi təsərrüfatlarda mümkün olmayacaqdır. Eyni zamanda, həmin mədəni cinslər il və il artan istilik və tələbi ödənilə bilməyən yem balansı toplanması yerinə yetirilməyəcək. Xüsusən

de, Holştin friz, Qara-ala holland mənşəli heyvanlar Azərbaycanın ekstremal şəraitinə görə bilməyərək tez bir zamanda ən qorxulu olan qara yara, vərem, dabaq tuperkulyoz kimi dəhşətli və kütləvi qırğınlara məruz qalacaqdır. Əgər bir illər boyu Azərbaycana gətirilmiş mədəni cinslərin (Holştin, Qara-ala, Qonur Latviya və s.) son aqibəti onların depressiyaya uğramasını nəzərə alsaq, biz bu günləri kütləvi olaraq respublika daxilinə həmin cinslərin toxumlarının gətirilməsinin yanlış olduğunu başa düşərik.

Hələ 1954-cü ildən 1990-cı illərə qədər respublikamıza kütləvi olaraq mədəni cinslər – Qara-ala, Qonur Latviya, Lebedin, Şvis, Simmental, Kostroma, Holştin kimi cinslər daşınmış və yaxşılaşdırıcı cins kimi istifadə olunmuşdur. Ancaq görəsən kütləvi daşınan həmin mədəni cinslər respublikamızın mövcud mal-qaranın neçə faizini (1,1%) təşkil edir. Bu göstəricilərə baxmayaraq bezi kənd təsərrüfatında çalışan məmurlar yenə də həmin cinslərin dondurulmuş toxumlarının gətirilməsini və onlardan istifadə olunmasını istəyirlər. Lakin mən bir mütəxəssis kimi bu işin əleyhinəyəm. Respublikamızda əhalinin et, süd məhsullarına olan tələbatın ödənilməsi üçün, mühitə dözümlü, uzun ömürlü damazlıq heyvanlar ancaq zebu əsasında öz müsbət nəticəsini verə bilər.

Əgər dünyada inkişaf etmiş ölkələrdən ABŞ, Avstraliya, Kanada, Yeni Zelandiya, Kuba və s. kimi dövlətlərin maldarlığının cins tərkibinə nəzər salsaq, məlum olar ki, 1900-cü illərə nisbətən

2000-ci illərdə artıq zebu və zebu qanlı heyvanlar orada yetişdirilən qara malın 60%-dən çoxunu təşkil edir. Əgər dünyada rekordçu süd verən cinsləri (Siboney-Holştin×Kuba zebu) və yüksək məhsuldarlığına malik olan (Mandalonq – 5 cinsli (Brahman)) cinslərin qanında Zebu olması onların yüksək bioloji xüsusiyyətlərə malik olmasını əks etdirir.

Respublikamızda 1976-cı ildən başlayaraq Kuba zebusu əsasında aparılmış uzun müddətli dərin tədqiqatlar sübut edir ki, yaradılmış hibridlər müsbət bioloji və təsərrüfat xüsusiyyətlərinə görə mədəni cinslərdən artıq çəki, süd, süddə yağ, zülal və dəri məhsuldarlığına malikdirlər, eyni zamanda həmin hibridlər 1kq çəki artımı üçün mədəni cinslərdən 1,5-2,0 yem vahidi və ya 18-25 meqacoul az mübadilə enerji sərf edir.

Bu baxımından respublikamızın bir çox regionlarında (Tər-tər, Goranboy, Xanlar, Samux, Ağstafa, Daşkəsən və s.) apardığımız əsaslı tədqiqatlar buna əsas verir.

Tədqiqatlarda məqsəd yaxşılaşdırıcı cins kimi Kuba zebusu, Aberdin-anqus, Limuzin, Santa-hertruda, Qara-ala, Holştin, Simmental, Kostroma cinslərindən istifadə olunaraq çoxluq təşkil edən Qafqaz qonuru, Qara-ala Kostroma, Aberdin-anqus×Az. zebu cinsli inəklər ilə çarpazlaşdırmanın aparılması olmuşdur. Bizim tədqiqatlarda Kuba zebusu törədicisi Qafqaz qonuru, Qara-ala,

Kostroma, Aberdin-anqus×Az. zebu cinsli inəklər ilə müsbət nəticələr vermişdir.

18-aylıqda hibridlər (Kuba×Kostroma, Kuba×Qara-ala, Kuba×Aberdin×Az. zebu) 430-470 kq canlı kütləyə çatmışlar ki, bu da valideyn formalarından həmin 7 dövrdə 60-80 kq yüksək çəki deməkdir. Hibridlərin kəsim çəkisi valideyn formalarından (Qara-ala, Kostroma, Qafqaz qonuru) 5-8% yüksək olması aşkarlanmışdır. Cəmdək çıxarı orta hesabla hibridlərdə 3-4% çox olmuşdur. Dəri məhsulu demək olar ki, hibridlərdə ağır dəri standartını (25 kq-dan çox) ödəmişdir.

Hibrid inəklər I-laktasiyada 2000-2300 kq süd vermişlər ki, süddə yağ 4,5-5,0% və yüksək zülal göstəricisi ilə fərqlənmişlər.

Hibridlər bütün laktasiyalarda öz yüksək törəmə xüsusiyyətlərini saxlamışlar.

Hibridlərin yüksək rezistentliyi onların müsbət genetik potensial imkanlarına malik olması və genlərdə yüksək heterogenlik xüsusiyyətlərin dominantlığı ilə bürüzə verilir. Bu da onların xəstəliklərə dözümlü olması və mədəni cinslərə nisbətən təsərrüfatlarda uzun müddət istifadə olunması şəraitini yaradır.

Bütün yuxarıda göstərilən dərin tədqiqatlar və inkişaf etmiş ölkələrin maldarlıq təcrübəsi göstərir ki, respublikamızda dözümlü yüksək məhsuldar damazlıq heyvanlar ancaq zebu əsasında yarada bilərik.

РЕЗЮМЕ

***В скотоводстве Азербайджане важный этап
его гибридизации***

Аббасов С.А.

В структуре продуктов питания значительное место занимают молочные и мясные продукты.

В Развитых странах потребление молока и молочных продуктов на душу населения составляет не менее 300 кг в год. В Азербайджане этот показатель значительно ниже, так в 2004 г. потребление молока составило 147 кг, а в говядины около 25 кг.

Климатические условия республики требуют создание пород и типов скота, устойчивых и некоторым эндемическим заболеваниям и к воздействию экстремальных условий, т.е. наиболее приспособленных к природно-климатическим условиям Азербайджана.

Одним из основных методов разведения при создании таких животных следует признать применение метода гибридизации с использованием высокопродуктивных пород зебу, которые устойчивы к гемопаразитарным заболеваниям, хорошо переносят высокую температуру, прекрасно используют пастбищную растительность.

THE RESUME

In cattle breeding Azerbaijan the important stage of its hybridization

Abbasov S.A.

In structure of food stuffs the significant place is borrowed with dairy and meat products.

In the Developed countries consumption milk and dairy products per capita makes not less than 300 kg a year. In Azerbaijan this parameter considerably below so in 2004 consumption of milk has made 147 kg, and in a beef about 25 kg.

Climatic conditions of republic demand creation of breeds and types of cattle, steady and the some эндемическим to diseases and to influence of extreme conditions, i.e. the most adapted to surroundings-climatic conditions of Azerbaijan.

One of the basic methods of cultivation at creation of such animals should recognize application of a method of hybridization with use of highly productive breeds zebu which are steady to homoparasit to diseases piroplazmoza, well transfer a heat, perfectly use postural vegetation.

ЛИТЕРАТУРА

1. С.А.Аббасов, А.И.Абилов, Г.Г.Абдуллаев, Б.С.Йолчиев Пути увеличения производства молока и говядины в скотоводстве на основе зебу в предгорных и горных районах Азербайджана (рекомендации). Гянджа, 2001, 26 стр.
2. С.А.Аббасов Эффективность скрещивания кубинских зебу с разными породами скота в условиях Азербайджана. Монография. Гянджа, 2003, 138 стр.
3. Аббасов С.А. Использование зебу для увеличение молочной продуктивности скота в Азербайджане. // Международный сельскохозяйственный журнал. Москва, 2002, №3, стр.60-61
4. С.А.Аббасов Гибридизация в условиях Азербайджана. // Молочное и мясное скотоводство. Москва, 2002, №4, стр.25-27
5. С.А.Аббасов Явное превосходство гибридов с зебу. // Животноводство России. Москва, 2006, №11, стр.35-39
6. С.А.Аббасов Биологическая полноценность мяса подопытных бычков. // Научная работа Азербайджанской Республики. Ежемесячный Международный научно-теоретический журнал. Баку, 2007, №1 (01) стр.58-64.